Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Pastor Jacob Peter Prahl og hans Agerdyrknings Catechismus.

Af AUGUST F. SCHMIDT.

De dybt gennemgribende Ændringer i det bestående indenfor det danske Landbrug, der fandt Sted i 1780erne, havde til Forudsætning *Fysiokratismen*, en ny økonomisk Opfattelse, der trængte igennem o. 1750. For Fysiokratismens Tilhængere stod Jordbrugserhvervene i Betydning over alle andre, ja, de betragtede dem egentlig som de eneste produktive. Landbruget drog nu efterhånden Interessen; de herskende Forhold måtte i den ny Læres Lys forekomme skadelige og urimelige. Det gjaldt derfor om at få ændret ved Tingenes Tilstand. Uroen om Landbospørgsmålene (fra 1750erne) førte bl. a. til, at der søgtes Oplysninger om Bondestandens Levesæt og Arbejdsvilkår i Landets forskellige Egne. Udfra de indvundne Oplysninger vilde man så høste Erfaringer, som kunde komme til Nytte ved Forslag til Ophjælpning af Landalmuens iværende ofte dårlige Kår. En hel Del af de agrarhistoriske Skildringer, der fremkom i de store Landboreformår, blev offentliggjorte med Støtte og Tilskyndelse fra *Det kongelige danske Landhusholdningsselskab*, hvis Oprettelse 29. Januar 1769 var et Udslag af Tidens agrariske Rørelser. De fleste af disse ved Landhusholdningsselskabets Indflydelse fremkomne Arbejder er — bl. a. også ved deres Alder — af betydelig steds- og kulturhistorisk Interesse. Dette gælder da også om den bornholmske Degn *Jacob Peter Prahls* Bog: *»Agerdyrknings-Catechismus efter Bornholms Agerdyrknings-Maade«*, der forinden sin Offentliggørelse i 1777 havde været tilsendt Landhusholdningsselskabet, hvorfra Forfatteren mødte så megen Opmuntring, at han lod sit Manuskript trykke og offentliggøre.

Inden vi går over til at høre nærmere om J. P. Prahls landbrugshistoriske Arbejde, skal der meddeles en kortfattet Biografi af denne Mand.

Jacob Peter (eller *Petter) Prahl* blev født Kl. 7 om Aftenen 6. Juli 1737 i Svaneke Præstegård. Hans Forældre var Pastor *Jacob Nielsen Prahl* og *Margrethe Rasmusdatter Marcher,* Præstefolk til Svaneke og Ibsker. Den 15. Juli blev den lille Søn døbt. Om denne Dåb skriver Jacob Peters ældre Broder[1]) *Samuel* i nogle Familieoptegnelser følgende: »Susc. Hr. Hans Marchers Kierste af Nycher Sogn, Elisabeth Sophia Holch. Testes: Sign. Rasmus Rasmussen af Rønne senior, Sngr. Jocum Thiisen, Byskriver Madvig, Sign. Jørgen Petter Kofod, Monsr Povel Ancher Kofod[2]), Kircheværger Peder Ipsen af Knarregaard, velbr: Jomfr: Elisabeth Nansen og Anna Maria Alexander Madvigs. Gud lade ham tiltages som i Alder saa i Viisdom, at han kand faae Kundskab om Dig, finde Naade for Dig og ævig blive salig hos Dig. Amen!«[3]). —

I Femtenårsalderen kom Jacob Peter Prahl i Kirurglære hos Regimentskirurgen på Bornholm *F. A. Køhnen.* Det var på Grund af sin Faders tidlige Død (1752), at Jacob Peter ikke kunde fortsætte sine Studier. Af Køhnen fik han i 1755 Testimonium som Studiosus chirurgiæ. Han var herefter et Par År Underofficer ved Garden, inden han i 1757 nedsatte sig som Kirurg i sin Fødeby Svaneke.[4]) Samme År, 31. August, giftede han sig med Jomfru *Hedevig Sode* (f. 1720), Datter af Sognepræst i Ny Larsker Herman Jørgensen Sode (f. c. 1675, d. 1731, begravet 16/2) og Antonette Marie Müller.

Efter et Par Års Forløb fik Prahl imidlertid Lyst til at fortsætte Studierne. I 1760 rejste han til København for at læse til Student, og allerede 1761, 19. December, opnåede

---

[1]) Brødre til J. P. Prahl var også Byfoged i Hasle *Jens Chr. Prahl* (1728—83) og *Niels Prahl* (1724—92), Forfatter til en større Række forskellige Skrifter.

[2]) Kvartermester Povel Anthoni Kofod (Kirkebogen).

[3]) Familieoptegnelser af Sognedegn Samuel Jacobsen Prahl (f. 1730, d. 1819), udg. af *Paul Bredo Grandjean* (Personalhistorisk Tidsskrift 6 Rk. 1 Bd. 1910, 257—58). Om J. P. Prahls Slægt se iøvrigt P. B. Grandjean: Stamtavle over Præsten Jacob Nielsen Prahl's agnatiske Descendents (Personalhistoriske Samlinger I, 1900—06, 137—161, 561—62).

[4]) V. Ingerslev: Danmarks Læger og Lægevæsen II (1873), 460.

han at tage Studentereksamen »e privata Hafniensi«; ansøgte 18/6 1762 om Dispensation, men inden han rigtig havde påbegyndt et Universitetsstudium, fik han overdraget Degnekaldet i *Nyker*. Det var blevet ledigt, og Biskop *Ludvig Harboe* beskikkede ham dertil. Prahl havde dog ikke opgivet Studeringerne. Med Flid og Ihærdighed læste han videre i Nyker. 1766 tog han Eksamen philosophicum, og 9. September 1767 erhvervede han sig den theologiske Embedseksamen med den lille Karakter *non*. Han synes ikke straks at have tænkt på at blive Præst; thi han forblev endnu i en Del År (til 1779) som Degn i Nyker. I et Par År, 1774—76, fik han sit Embede forbedret en Del, idet han da også samtidig var Degn i *Vester Marie*. Det var imens han virkede som Degn, han skrev sin Fremstilling af det bornholmske Landbrug, — det litterære Arbejde, der er Årsag i, at hans Navn stadig erindres af Folk, der beskæftiger sig med Bornholms Historie.

Den 28. Juli 1779 kaldedes J. P. Prahl til Sognepræst for *Rø* Menighed. I Rø Præstegård døde hans Moder i 1782. — 11. Maj 1787 fik han Præsteembedet i *Øster Larsker* og *Gudhjem*, og endelig den 16. Marts 1792 overtog han Stillingen som Præst i *Øster Marie*. Her blev han af Provst *Chr. Transe* indsat i Kirken 13. Maj, men da han på den Tid var overmåde syg, kunde han ikke selv komme i Kirken. Han blev dog snart rask. Tredive År forud, i 1762, havde Prahl som Student første Gang prædiket i denne Kirke uden da at tænke på den theologiske Løbebane[1]). Medens han var Præst i Øster Marie, slog Tordenen den 8. August 1798 hen mod Aften ned i Præstegårdens vestre Længe, og inden ti Minutter var gået, var alle Længerne i Brand, så Gården nedbrændte aldeles. Den skal være nedbrændt tre Gange ved Lynild. De hyppige Lynnedslag førte Pastor Prahl og andre ind på den Tanke, at Stedet, hvorpå Gården stod, måtte være i høj Grad ertsholdigt, hvorved det trak Lynilden til sig. Efter Ildebranden i 1798 blev Gården flyttet et Stykke Vej nærmere imod Kirken og der opført. I 1804 blev den dog atter lagt i Aske, dog ikke som tilforn ved Lynild, men efter Formodning ved Mordbrænder-Ild. Denne Gang blev Stuehuset skånet. Dette omtales af *P. N. Skougaard* som sær-

[1]) N. C. Øst: Materialier til et biografisk-literarisk Lexicon II (1837), S. 852—53.

ligt godt bygget, udmærkende sig ved sin store Bekvemhed i Henseende til Indretning, »til Byggernes Ros og Ære«.[1])

I Øster Marie blev Pastor Prahl Enkemand, idet hans Hustru døde 15. September 1799. Ikke et År efter giftede han sig med *Karen Kirstine Sonne* (f. 1777, døbt 16/3), Datter af Kaptajn Ole Sonne på Egebygård og Bodil Madsdatter Sort. Efter Prahls Død *25. December 1810* ægtede hun 11. August 1811 By- og Herredsfoged i Svaneke *Kasper Henrik Kofoed* (f. 18/12 1780, d. 2/9 1821).[2])

På Titelbladet til sit Værk: *»Agerdyrknings Catechismus efter Bornholms Agerdyrknings-Maade«* (1777) skriver Jacob Peter Prahl sig som »Cand. Minist. og Sognedegn for Vester-Marie paa Bornholm.« I »Forerindringen« til Bogen, der er VIII + 104 Sider stor, giver han selv følgende lærerige Oplysninger:

»Efterat jeg til det Kongelige Danske Landhuusholdnings-Selskab havde indsendt Efterretning om nogle Deele af de paa Bornholm brugelige Huusholdnings-Haandgrebe ved Bagning, Brygning og Brænding m. m., som blev optaget med velgiørende Agtelse; og derefter saae dette patriotiske Selskabs Indbydelse og Opmuntring, til en *Agerdyrknings Catechismusses* Forfærdigelse: holdt jeg for, at førend det kunde blive nogens, endog den indsigtsfuldeste og erfarneste Landmands Verk, at forfatte en almindelig og for alle Danske Provintser brugbar Agerdyrknings Catechismus, maatte man først have mueligst fuldkomne og tilforladelige Provintse-Agerdyrknings Catechismusser, for deraf at see Forskielligheden i Haandgrebe og Omgangsmaade, som Jordbunden og andre Omstændigheder giør nødvendig, og hvorved Agerdyrkningsmaaden skielner merkelig i en Provints fra en anden. Denne Tanke foranledigede, at jeg foretog mig nærværende Bornholmske Agerdyrknings Catechismusses Sammenskrivning, og indsendte den til det Kongelige Landhuusholdnings-Selskab i Haandskrivt. Den blev ikke alene vel optaget; men jeg har endog af nogle dette høyrespective Selskabs værdige Medlemmer havt Opmuntring, at lade den blive offentlig bekiendt ved Trykken. Jeg har da den Ære, herved at fremlegge den, paa nye af mig igiennemseet, for

[1]) P. N. Skougaard: Beskrivelse over Bornholm 1804, 259—60. Wiberg: Danmarks Præstehistorie II, 385.

[2]) H. Ehrencron-Müller: Forfatterlexicon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814, VI. Bd. (1929), 355.

mine høystærede Landsmænd; og vil ønske, ved dens Udgave at maatte have bidraget noget til en fuldstændig almindelig Dansk Agerdyrknings Catechismus, hvis Affatning jeg endnu formeener ikke burde hastes med, førend nogen fandt sig voxen og vel belærdt dertil, ved Benyttelsen af flere indhentede Provintse-Agerdyrknings-Catechismusser.« —

Det ses altså, at Anledningen til, at Prahl skrev sin Agerdyrkningskatekismus, var en Opmuntring fra Landhusholdningsselskabets Side. Når den bornholmske Sognedegn, der både havde kirurgisk og theologisk Uddannelse, gav sig til at skrive en Håndbog i Bornholms Agerdyrkningsmåde, må han antagelig have udført dette Arbejde udfra Forvisningen om, at han her beskæftigede sig med et Område, som han havde grundigt Kendskab til. Ikke alene har han vel selv haft en Jordlod til sit Embede, hvorfra han har kunnet erhverve sig Erfaringer om Bondearbejde og Landbrugsredskaber, men han har sikkert også — som andre af sin Samtids og nærmeste Eftertids Lærere og Præster, der har skrevet om deres respektive Egnes Bondekultur — haft megen personlig Omgang med Bønderne i sit Nabolag, og disse har han forstået på kløgtig Måde at udspørge. Resultatet af hans Arbejde på det skriftlige Område er så bl. a. blevet den vistnok ældste trykte »Agerdyrkningskatekismus«, der findes om nogen dansk Egn.

Prahls Værk består af 14 Afdelinger eller Kapitler, hvori man alt i alt får temmelig udførlig Underretning om Agerdyrkningsmåden o. s. v. på vor Klippeø i Østersøen. Først hører vi om Bornholms Jordarters Forskellighed samt Landets og Agrenes Afdeling i Brug og efter Bekvemhed. Det er her lærerigt at læse de Oplysninger, Prahl giver om Sædskiftet på Byg- og Havrejorden. Medens på Bygjorden Gødning udkøres hvert 6. År, hvert 6. År Hvile, to Gange i de 6 År Byg, to Gange Ærter og Vikker, — så bør Havreageren tilsåes i 3 År og hvile i 3; er Jorden af god Bonitet, kan den tilsåes i 3 og nøjes med Hvile i 2. Det er den Slags Detailler om enkelte Egnes Sædskifte, der er saa interessante at få Besked om, bl. a. fordi de viser, at de mere almindelig kendte Oplysninger om Tre-Vangs Sædskiftet, Alsædebrugen o. s. v. ikke for alle Egne af Danmark holder Stik. — Efter i sit andet Kapitel at have gjort Rede for Vandets Afledning — det var før den intensive Dræning tog sin Begyndelse — går Prahl over til i et tredje Afsnit (S. 12—25) at

give en Fremstilling af de på Bornholm anvendte Agerdyrkningsredskaber, deres Indretning og Brug. Her kan særlig fremhæves hans i alle Enkeltheder indgående Skildring af den bornholmske *Plov* (S. 12—20), en af de grundigste Agerredskabsredegørelser, vor agrarhistoriske Litteratur i det hele taget besidder. Plovafsnittet viser tydeligt, at Prahl dels må bygge paa egne Erfaringer, dels har drøftet Emnet med erfarne Landmænd. Omtalen af Harve og Tromle (S. 20—24) er også stedse læseværdig og lærerig musealt set.

Selve Agerdyrkningsmåden, Jordens Tilberedning og Kornsåningen (Kap. IV, S. 26—43) meddeler Forfatteren ligeledes instruktive og letforståelige Enkeltheder om. Han beretter her navnlig om Jordens Behandlingsmåde (Gødskningen), inden Rug, Byg (udførligt), Ærter, Vikker og Havre lægges i Mulden. — I de følgende Afsnit hører vi om den udyrkede Jord, som til Sædens Vækst er bekvem at tilberede (V, 44—46), om Agrenes Renholdelse for Rødder og Ukrudt (VI, 47—49) og om Sædekorn og Såning »samt Væksternes og Sædens skadelige Tilfældes mueligste Afhjælpning« (VII, 50—56). I Kapitel VIII (S. 57—64) lægger man særlig Mærke til Oplysningerne om Høavlingen, ligesom man også i Kap. IX (S. 64—76) med udelt Interesse hører om Høsten på Bornholm i Prahls Tid. Vi læser her om Mejningen og Tiden for den, om Negenes Størrelse, Rugstakkene på Marken, Indkørselen, Kornsætningen i Laden, Mus og Rotters Skade i det indkørte Korn og om den særlige bornholmske Skik at lade en Hest trampe Negene sammen, så de ikke skulde optage mere Plads end højst nødvendig. — Efter Høstbeskrivelsen kommer så Meddelelser om Tærskning og Rensning af Kornet (X, 77—84) med flere Enkeltheder om den nu kun af få gamle Mennesker kendte Kornrensningsmåde: Kastning af Kornet med en Kasteskovl. — Om Møddingstedernes Indretning (XI, 85—90) har Pastor Prahl fornuftige Anskuelser. Han beretter også om Landmandens nødvendige Arbejde i Sommer og Efterhøst (XII, 91—94) og om Gærder og Grøfter til Indhegninger og Skillerum mellem Marker (XIII, 95—99), et i sig selv betydningsfuldt agrarhistorisk Emne, — og endelig til Slut kommer så et Kapitel (XIV, 99—104) om Brændsel, Lyng og Tørv. —

Det er et smukt Arbejde, Jacob Peter Prahl har leveret om sin Hjemø's Agerdyrkningsmetoder. Vi kan fuldt ud give vor Tilslutning til en Anmeldelse i Kritisk Journal 1777,

153—55 af Værket, hvor der sluttes med et Ønske om, at der også fra andre Egne må fremkomme lignende Agerdyrkningsoversigter, som i »Ordentlighed, Tydelighed og god Stil . . . maatte ligne Hr. Prahls.«

Senere Fremstillere af bornholmsk Agerbrug har sikkert altid med særlig Interesse og Udbytte kunnet læse, hvad den begavede og alsidigt uddannede Degn i Nyker og Vester Marie har skrevet til Oplysning om det gamle Landbrug på Øen. *P. N. Skougaard* omtaler således Prahls Værk i sin »Beskrivelse over Bornholm« (1804), 32 f., idet han anbefaler Folk, der ikke kender til Bornholms Agerdyrkningsmåde, men som har Lyst til at lære den noget nøjere at kende, at læse Prahls »Katekismus«. Skougaard føjer dog umiddelbart efter til, at hvor »flittigen Forfatteren end har udarbeydet denne lille Bog, er der alligevel indløbne hist og her betydelige Feyl«, men disse nævner Skougaard desværre ikke, hvad der dog vilde have været meget nyttigt. Han skriver endvidere, at Jorden på Bornholm nu (o. 1804) dyrkes langt bedre end for 27 År siden, »da bemeldte Katekismus er udgiven; thi Bornholms Landmænd er ikke tilfreds med det blotte Eksempel af Fædrene, der have gjort saa eller saa, men de ville overbevise sig om Methodernes Rigtighed; eller som Hr. Prahl spørgsmaals- og svarvis udtrykker sig i det 63de Sp. i Katekismussen: »Sp. De forlade vel ey saa let deres gamle vedtagne Maade? — Sv. Jo, de bornholmske Bønder ere deri ikke særsindede og egensindige; de ere videbegærlige, gjøre gjerne Forsøg, og optage villigen det Ny, som de befinde bedre end det Gamle«. — »Heraf følger, at den bornholmske Agerdyrknings-Katekismus, der passede til 1777, ikke er saa aldeles overensstemmende med vore Tiders Maade, som den kunde være, var den nyere.« Skougaard slutter sin Omtale af Prahls Bog med rosende at fremhæve den som den første og tilmed den eneste i det Fag, så den er altså af Vigtighed, »og vil blive Hr. Forfatteren meget takskyldige, fordi vi af ham har faaet samme.«

Nogle År senere end Skougaards Værk udkom, i 1810, skriver *Friderik Thaarup* i sin »Kort Udsigt over Bornholms Amt«, S. 32[1]), følgende, som også her bør høres: »Hvorledes Agerbruget blev drevet 1777 viser *Prahls* Agerdyrknings-Catechismus. Nogen Forbedring er vel siden foregaaet. I

[1]) Jfr. smsts. S. 58, 143, 163, 220, hvor Prahls Bog udnyttes.

Henseende til Jordens Inddeling, Sædfølge, Indhøstning, Agerdyrknings-Redskaber etc. bruges almindeligvis Fædres Skikke; hvoriblandt adskillige særegne.«

Og i den Rø Præst *Niels Grønbechs* Bog: »Noget om Landbruget paa Bornholm med Forslag til dets Forbedring« (1815), S. VIII læses: . . . »En saadan detailleret Beskrivelse eller historisk Beretning om Bornholms Agerdyrkningsmaade have vi desforuden i Hr. Pastor J. P. Prahls Agerdyrknings-Katechismus 1777. De Forandringer, som i de siden forløbne 38 Aar ere foretagne i det bornholmske Landbrug, ere ikke betydelige. Bemeldte Beskrivelse passer derfor endnu ret godt.« (Jfr. Skougaard).

De anførte Udtalelser viser, at det var et for Kundskaben om Bornholms Agerbrug betydningsfuldt Arbejde, J. P. Prahl i 1770'erne udarbejdede og i 1777 offentliggjorde. — Senere Værker om det bornholmske Landbrug har altså med Virkning kunnet henvise til Prahl som den, der har lagt en Grund, hvorpå videre Arbejder med Sikkerhed kunde opføres, og det viser sig da også, at Skildrere af Bondeforhold på Øen (*Fr. Thaarup, J. B. Krarup, S. C. A. Tuxen* m. fl.) i det 19. Århundrede i det store og hele ikke behøver at komme nærmere ind på de særlig specielle Oplysninger (Agerbrugsredskaberne m. v.) om Bornholms Jordbrug, som Prahl har givet.

Foruden Agerdyrkningskatekismussen har Jacob Peter Prahl skrevet: »Efterretning om de bornholmske Saltvands-Fiskerier, om Fiskebankerne, Fiskningsmaaden og Fiskens Tilvirkning og Behandling, med Tanker om Forbedringer«. Dette Arbejde er desværre aldrig blevet trykt. Det har dog ikke sin Årsag i, at det ikke er godt; thi Landhusholdningsselskabet belønnede det i 1778 med en Præmie på 50 Rigsdaler. — Endvidere er det oplyst af *Jens Worm*[1]), at Prahl skal have arbejdet på en Bornholms Beskrivelse. Selvom ingen anden dansk Landsdel er så meget beskrevet som Bornholm, havde det dog alligevel været meget ønskeligt, om Prahls Monografi var bleven færdig og havde set Lyset; thi han skulde nok — med sine gode Iagttagelsesevner — have fundet Lejlighed til at fremdrage et og andet, som de andre Bornholmshistorikere ikke har fået Øje på. —

Det skal også nok gå således, at Prahls Agerdyrknings-

[1]) Forsøg til et Lexicon III (1784), 616.

katekismus vil komme til at gøre Gavn, når engang også Bornholm bliver repræsenteret med et Folkelivsværk i Foreningen »Danmarks Folkeminder«s udmærkede Skriftrække; thi i et sådant fremtidigt — forresten i flere År påtænkt Arbejde — vil man ikke vel kunne komme udenom Prahls Værk, såfremt da den omtalte Folkelivsskildring skal skrives på Grundlag af samtlige Kilder; thi Prahl giver jo om Sædskifte, Agerbrugsredskaber m. m. Oplysninger, som ved deres Alder og Detailrigdom altid vil kunne gøre Krav på at blive udnyttede i større anlagte Bøger om Landbolivet på Bornholm. Og Prahl selv kan også fortjene at blive fremdraget og skildret i en Levnedsbeskrivelse — således som det er sket nu — her i »Bornholmske Samlinger«.

11/4 1933.